

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 31.01.19

Dette dokumentets nettadresse (URL) er:

<https://www.litteraturogmedieleksikon.no/cm4all/uproc.php/0/tidsskrift.pdf>

Tidsskrift

Tidsskrift har mindre aktualitet enn aviser og gir mer bakgrunnsinformasjon enn aviser (Faulstich 2002 s. 226). I forhold til aviser har tidsskrifter begrenset aktualitet, utgis med lengre mellomrom, er mer innhold-spesifikke, og retter seg til bestemte lesergrupper (Wilke 2000 s. 94).

Ordet “journal” henviste opprinnelig til en arbeidsmåte: stoffet fortsatte å bli produsert dag for dag (Keller 2001 s. 14). Tidsskrift som blir utgitt hver uke, måned eller hvert halvår, inntar en mellomposisjon mellom dagsavisenes aktualitet og bøkernes mer tidløse preg (Günter 2008 s. 154).

Avsluttete årganger har ofte blitt bundet sammen, med felles register (Wilke 2000 s. 98). Disse bindene ble ofte del av bibliotekenes samlinger, slik at langt flere gamle tidsskrift enn aviser er bevart fra f.eks. 1700-tallet. Noen aktualitetsmagasiner blir utgitt i innbundet utgave som historisk kilde. Et eksempel er det tyske tidsskriftet *Der Spiegel*, som ble opptrykt i 8 tjukke bind med årgang 1947-51.

Den tyske kunstneren Josef Albers skrev i 1926: “Tid er penger [...] Vi må lese raskt og snakke kortfattet. Dermed fjerner dagens menneske seg fra boka som skriftform. [...] en ny verden kommer. Amerikas nye biblioteker har få bøker, svært mange tidsskrifter.” (sitert fra Wehde 2000 s. 331).

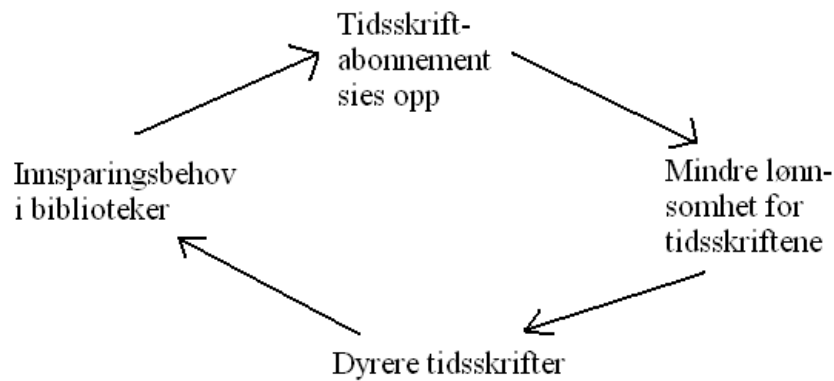
Tidsskrift som rettet seg til en bestemt yrkesgruppe, bidrar til å skape profesjonsstolthet.

Nye forskningsgrener har ofte etablert seg gjennom å begynne utgivelsen av et nytt tidsskrift (Lehmstedt og Herzog 1999 s. 248). Sigmund Freud håpet at tidsskrifter om psykoanalyse (bl.a. *Imago*) skulle bidra til å skape kollegiale og vennskapelige bånd mellom psykoanalytikere (Lehmstedt og Herzog 1999 s. 262).

Et viktig mål for mange fagtidsskrifter er å informere om nye bokutgivelser som bør anses som viktige for alle fagpersoner (Lehmstedt og Herzog 1999 s. 249).

Tidsskriftene inneholder ikke bare vurderinger av bøkene, men referater av innholdet i dem. Referatene gjør det i noen tilfeller relativt unødvendig å lese bøkene for den enkelte forsker.

Alice Keller framstiller visuelt en prisspiral for tidsskrifter på denne måten:

(oversatt fra Keller 2001 s. 20)

“For mange år siden kunne *Edda*, *Historisk tidsskrift* og *Tidsskrift for samfunnsforskning* leses ved ethvert skolebibliotek på videregående nivå. Studenter betalte 20 kroner i året for *Norsk filosofisk tidsskrift* fordi Norges allmennvitenskapelige forskningsråd ønsket å subsidiere en lav pris. Man kunne forlate sitt lærested med eller uten eksamen, men ikke uten fagets tidsskrift. Som eksempel beholdt sosiologene *Sosiologi i dag* uansett hvilket arbeid de gikk videre til. Mange sørget for at arbeidsplassen også abonnerte. De vitenskapelige tidsskriftene betydde mye for kultur- og samfunnsfagenes kontakt med kultur- og samfunnsliv. Tre vesentlige forandringer har kommet siden. Den ene er de mange nye tidsskriftene. De heter for eksempel *Tidsskrift for kjønnsforskning*, *Norsk medietidsskrift*, *Nordisk barnehageforskning* og *Nordic Journal of African Studies*. Norges forskningsråd støtter nå i alt 89 norske eller nordiske vitenskapelige tidsskrifter. Tallet er ikke høyt når vi tar i betraktning at disse tidsskriftene utgir halvparten av de vitenskapelige artiklene fra norsk humaniora og samfunnsvitenskap. Den andre halvparten spres blant to-tre tusen internasjonale eller utenlandske tidsskrifter.” (Gunnar Sivertsen i *Forskerforum* nr. 7 i 2011 s. 39)

“Forandring nummer to er at tidsskriftene har mistet lesere utenfor forskningen. Eksterne og personlige abonnenter har forsvunnet. Forskningsbibliotekene står tilbake som inntektsgrunnlag og betaler for eksempel 1080 kroner i året for fire hefter av *Tidsskrift for samfunnsforskning*. I tillegg trengs støtte fra Forskningsrådet. Tapet av samfunnskontakt forsterkes foreløpig av en tredje forandring: elektronisk publisering. Mange av tidsskriftene er tilgjengelige på idunn.no, en betalingsbasert tidsskriftportal. Men ansatte og studenter ved universiteter og høyskoler betaler ikke. De leser tidsskriftene fritt på nettet fordi bibliotekene deres betaler for det. På den ene siden har dette ført til mer bruk av tidsskriftene internt i

sektoren. Nedlastingen av artikler økte fra 300 000 i 2007 til nesten en million i 2010. På den andre siden stuper de betalte abonnementene fordi de har blitt unødvendige for mange.” (Gunnar Sivertsen i *Forskerforum* nr. 7 i 2011 s. 39)

“The first periodical journals, five of them, were born in the 1660s. Two had ceased to exist before the decade was out, and a third lived for only a dozen years, but the other two – the *Journal des Sçavans* (Paris, 1665) and the *Philosophical Transactions of the Royal Society* (London, 1665) – are still very much alive. Other countries producing journals in the seventeenth century were Germany, Italy and the Netherlands. England produced the first magazine designed for women, *Ladies’ Mercury*, in 1693. It also produced the first periodical with the word “magazine” in its title, *The Gentleman’s Magazine*, established in 1731 and destined to live on until 1907.” (Kilgour 1998 s. 96-97)

“The prototype and market leader of the new monthlies was the *Gentleman’s Magazine*, founded in 1731 by Edward Cave, who over the next few years pioneered the use of poetry competitions as a way of boosting interest in his publication while also ensuring a plentiful supply of free copy.” (Keymer og Sabor 2001 s. lviii i bind 1)

“In the eighteenth century magazines began to fill the information gap between books and newspapers. Three of the earliest – Defoe’s *Review*, Steele’s *Tatler*, and Addison and Steele’s *Spectator* – became immensely influential among the upper and middle classes. In the second quarter of the nineteenth century “cheap” magazines began to be published for the lower classes. In 1832 the Society for the Diffusion of Useful Knowledge started its weekly *Penny Magazine*. Its circulation rose to 200,000, but it was discontinued in 1846 when circulation fell to 40,000. A more successful example was *Chamber’s Journal*, published from 1844 to 1956; its circulation was up to 90,000 in its second year. The first of the picture magazines was the *Illustrated London News*, which started publication in 1842 and still continues. It soon began to print scenes of current events, as newspapers had been doing since shortly after the turn of the century.” (Kilgour 1998 s. 124)

I tidsskriftene på 1700-tallet ble det ofte trykt enkeltbrev og rekker av sammenhengende brev, bl.a. reisebrev (Günter 2008 s. 140-141).

“Den trykte offentligheten i Danmark-Norge på 1700-tallet var et uoversiktlig landskap av politiske og teoretiske debatter, utskjelling, litteraturanmeldelser, teateranmeldelser, annonsering, gode råd, leilighetsdiktning, leserbrev osv., skrevet av et variert forfatterkorps som ikke ser ut til å ha gått i takt, men tvert i mot utvekslet erfaringer, kunnskaper og kulturelle smaksdommer fra ulike ståsteder. Det er tidsskriftene eller de periodiske skriftene som med sine genreblandinger viser frem dette mangfoldet. Her blandet man høyt og lavt, gjenopptrykt, omarbeidet og oversatt i en kakofoni av intertekstuell internasjonalisme. [...] Resultatet var antagelig en mer mangslungen og pluralistisk offentlighet enn den

man har postulert gjennom teorier om én borgerlig offentlighet, etter Jürgen Habermas' modell. Den var også mer tokjønnet enn hva Habermas' teori har fremholdt. Kvinner publiserte tidsskrifter og deltok i den skrevne offentlighet som debattanter i større grad enn det er skapt inntrykk av. Denne 1700-tallets pluralisme er underkommunisert i ettertidens fortellinger.” (<http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/>; lesedato 27.09.12)

Til sammen “utgjør tidsskriftene i Danmark-Norge fra 1720, med grunnleggelsen av “Kjøbenhavns Lærde Efterretninger” og frem til 1814, en tekstmasse på hundretusenvis av sider fordelt på over 300 periodiske publikasjoner. [...] P. A. Heibergs “Læsning for Publikum” (1799), der forfatteren forsvarte seg mot sensur og straffeforfølgelse før han ble dømt til landsforvisning og måtte tilbringe resten av livet i Frankrike. Forfatteren informerte publikum løpende om rettssakens gang, og ukeskriftet ble populært i København. [...] For mange lider på denne tiden av en skrivekløe som ikke bare fremmer opplysningen, som “scatter Prejudice and Ignorance through a People, instead of conveying to them Truth and Knowledge”, som allerede Addison og Steele påpekte i “The Spectator” for 300 år siden.” (Eivind Tjønneland i *Klassekampens* bokmagasin 20. desember 2014 s. 18)

“1700-tallets skribenter lærte å uttrykke seg med doble og triple bunner. Derfor er tidsskriftene unike kilder til opplysningstidens sterke påvirkning også i Norge, med sine refleksjoner rundt frihet, rundt likhet, rundt grunnlovsreformer – eller også om barneoppdragelse, vitenskapelige nyvinninger og andre tilsynelatende upolitiske temaer. I Trondheim kom det i 1790-årene ut et tidsskrift som i sin helhet var viet opplysningens tanker i alminnelighet, trykkefrihetens prinsipper i særdeleshet. Dette var tekster som ble lest hørt, sirkulert og trykket opp igjen. Opplysningstidens store tenkere – Rousseau, Montesquieu, Voltaire og Kant – ble berømte ved at de dukket opp i kommentarer, ekstrakter, polemikker og lovsanger i tidsskriftene. Slik fikk de et langt bredere nedslagsfelt enn hva man tidligere har trodd. Det forklarer også hvordan allmuen – bønder og vanlige folk – kunne hylle ytringsfrihet som et ufravikelig prinsipp våren 1814. [...] 1700-tallets tidsskrifter rommet først og fremst et overveldende spenn av sjangre, uttrykksformer og temaer. Det varierte innslaget av poesi, drama, lovsang, liktaler, vitenskapelige nyheter, moralske diskusjoner og litteraturkritikk skapte en atmosfære av offentlig lekenhet og skjelske smil der alvoret lå under og ga det hele en spent energi.” (Aina Nøding, Ellen Krefting og Mona Ringvej i *Klassekampen* 27. september 2014 s. 40-41)

Mange vitenskapelige akademier hadde på 1700- og 1800-tallet egne tidsskrifter (Lehmstedt og Herzog 1999 s. 248).

Noen tyske tidsskrift på 1800-tallet brukte strategier for ikke å bli oppfattet som ferskvare og “kast-unna-produkter” (Günter 2008 s. 198). For å få leserne til å bevare tidsskriftene ble det bl.a. brukt fortløpende paginering fra nummer til nummer, omfangsrike register og rikt dekorerte bokomslag til å samle årgangene i

(Günter 2008 s. 198). Slik prøvde redaktørene å gi sine tidsskrift høyere prestisje (like høy som innbundne bøker), og gi dem innpass i bibliotekene.

I USA ble det første gjennomført amerikanske tidsskriftet publisert i Boston i 1815. Det het *North American Review* og trykte bare nye, amerikanskproduserte tekster. Tidsskriftet inneholdt blant annet kraftige forsvar for USAs kulturelle muligheter (Ro 1997 s. 23).

Den britiske The Alpine Club ble grunnlagt i 1857 og ga ut et eget tidsskrift, *The Alpine Journal: A Record of Mountain Adventure and Scientific Observation by Members of the Alpine Club*. Det kom ut 15 utgaver i perioden 1863-91. Klubben var privat og eksklusiv, men likevel ble det publisert 879 artikler i løpet av de første 28 årene. De fleste handlet om fjellvandring og -klatring, andre var vitenskapelige artikler. Tidsskriftet inspirerte andre klubber til å starte egne tidsskrift (Michel Tailland i <http://babel.revues.org/1971>; lesedato 29.07.15). The Alpine Club Library, klubbens eget bibliotek, rommet en stor mengde tidsskrifter fra andre alpin-klubber fra Europa. Frederick Pollock skrev i 1886: "Books were presented by members, and by the authors, English and Foreign. As Alpine Clubs were formed on the Continent, their periodicals were sent in exchange for "The Alpine journal" ". Tidsskriftet fortsatte å bli utgitt. I 1950 skrev Claire E. Engel: "It has never ceased publication ... in spite of two world wars, and it is by far the best mountaineering periodical in the world" (siteret fra <http://babel.revues.org/1971>; lesedato 05.08.15).

Rundt århundreskiftet 1900 ble det startet en rekke luksuriøst utstyrte kunsttidsskrift og litterære tidsskrift, blant andre *Pan* (1895-1900) i Berlin, *Ver Sacrum* (1898-1903) i Wien, samt dikteren Stefan Georges *Kunstblader* som i begynnelsen kun var tilgjengelig som privattrykk for innvidde i George-kretsen. Nye trender og skrivemåter innen litteraturen gir seg ofte utslag i etablering av nye litterære tidsskrifter (Strosetzki 1996 s. 352).

I Tyskland vokste antall tidsskrift fra 1910 til 1931 fra 6000 til 7600 (Grimm og Schärf 2008 s. 93).

Det hender at én person er utgiver av og eneste bidragsyter til et tidsskrift. Et eksempel er den russiske forfatteren Fjodor Dostojevskij: "Fra 1873 frem til sin død i 1881 utgav han med avbrekk sitt enmannstidsskrift *En forfatters dagbok* som var en løpende kommentar til dagsaktuelle spørsmål. [...] Denne journalistikken ble avfødt av dagens hete og bør derfor etter manges mening også få dø med den." (Pål Kolstø i Egeberg og Fasting m.fl. 1982 s. 87) Den østerrikske forfatteren Karl Kraus skrev selv nesten alt stoffet til sitt tidsskrift *Fakkelen* (1899-1936) (Neuhaus 2009 s. 215). Forfatteren Aksel Sandemose ga ut to tidsskrift der han selv skrev alt stoffet: *Fesjå* (1934-36) og *Årstidene* (1951-55). De 13 utgavene av *Årstidene* ble produsert av Sandemose fra hans hjem i Kjørkelvik nær Risør, og handler om livssyn og litteratur, kunst og samfunn.

Camilla Collett ga ut et håndskrevet tidsskrift “med venninnen Emilie Diriks i 1837, med det eksentriske navnet *Forloren Skildpadde*, [...] Da hun var 24 år utga Camilla Collett tidsskriftet *Forloren Skildpadde*. Redaksjonen besto av henne selv og venninnen Emilie Diriks. Tidsskriftet var håndskrevet, og redaktørene var selv forfattere av mange av tekstene.” (*Morgenbladet* 14. – 20. juni 2013 s. 46 og 48)

Animation Journal, med første utgivelse i 1991 med Maureen Furniss som redaktør, var det første vitenskapelige “peer-review”-tidsskrift om animasjonsfilm (Ritzer og Schulze 2016 s. 462). Senere kom det to ytterligere tidsskrift for internasjonal animasjonsfilm-forskning, *Animation Studies* og *Animation: An Interdisciplinary Journal*, begge online-tidsskrifter.

“Tidsskriftets impaktfaktor er den beste kjente bibliometriske indikator. Den ble introdusert av Eugene Garfield, og er et mål på gjennomsnittlig antall siteringer til artikler i et spesifisert tidsskrift i en periode. - Denne indikatoren betraktes ofte som en indikator på betydningen og prestisjen til et tidsskrift. Den er blitt veldig populær, og anvendes i mange sammenhenger [...] Siteringsfrekvensen til enkeltartikler i et tidsskrift er ifølge [bibliometri- ekspert Dag W.] Aksnes typisk sterkt skjevfordelt, og impaktfaktoren i stor grad bestemt av et lite antall høyt siterte artikler.” (bibliotekar Aud Gjersdal i *Bok og Bibliotek* nr. 4 i 2012 s. 61)

“UiO-professor Øyvind Østerud [...] er uroa over framveksten av siteringskartell, altså lausare eller fastare nettverk av forskarar som siterer kvarandre. - Eg kjenner forskarar som brukar fellesskap strategisk og bevisst, fordi dei veit at dette aukar siteringsfrekvensen, fortalde Østerud. Også hos tidsskrift-redaktørane finst det strategiar for å auke prestisjen. Den danske evalueringa avdekkja mellom anna at tidsskrifta lett kan trikse med både impact factor og siteringsindeks. Oppsiktsvekkande artiklar kan publiserast tidleg på året, slik at ein har mange siteringar ved teljetid på slutten av året. Ein prominent gjesteredaktør med eit stort nettverk kan føre til at tidsskriftet får høgare kredibilitet, større påverknad og fleire siteringar. Ein annan konsekvens er at ønske om gjennomslag og synleggjering blir mål i seg sjølv. Ein risikerer dermed at forskarar vel bort tema som ikkje reknast som tidsriktige eller spektakulære. - Etterprøvingsartiklar blir for eksempel mindre sitert. Blir det då færre av dei? Betyr denne tendensen at sensasjonelle påstandar som kanskje ikkje er haldbare vert ståande som dei mest siterte? spør Østerud.” (<http://pahoyden.no/2014/03/maling-utan-meining>; lesedato 05.01.17)

“Publikasjon i de mest anerkjente tidsskriftene gir prestisje så forskere sender sine beste arbeider dit. Dermed kommer flere virkelige gode artikler på trykk her. Andre forskere følger derfor ekstra nøye med i disse tidsskriftene for å få med seg (og sitere) de viktigste arbeidene. For å bli regelmessig publisert i høyt siterte tidsskrifter må man bestå gjentatte vurderinger av et stort antall fagfeller, som eksplisitt bes om å vurdere om forskningen er nyskapende og utført på en forsvarlig måte. Fordi svært mange forskere leser de anerkjente tidsskriftene vil svakheter i forskningen raskt bli avslørt [...] Store, internasjonale fagfellebedømte tidsskrift gir

enkeltpersoner og små nettverk betydelig mindre vekt. Utdatert tankegods har en tendens til å samle seg i usiterte avkroker og bakevjer.” (professor Håvard Hegre i *Morgenbladet* 7. – 13. september 2012 s. 21)

“Forlaget Sage utgir fredsforskningens to ledende tidsskrifter, *Journal of Conflict Resolution*, som redigeres ved Yale, og *Journal of Peace Research*, som redigeres ved Prio i Oslo. *JCR* koster 1000 dollar for seks hefter i året, mens *JPR* koster 1200 dollar for det samme. Men ingen velger *JCR* framfor *JPR* av den grunn. Begge er nødvendige for å følge med i og bidra til internasjonal fredsforskning. Dessuten betaler forskerne ikke selv. Mens de må ha tidsskriftene, går regningen til biblioteket. Slik kan prisene bli høye uten at abonnentene svikter, særlig i naturvitenskap. *Brain Research* fra Elsevier koster 23 000 dollar for seksti hefter i året. I likhet med bestselgere og megahits er det store profittmarginer i nødvendige vitenskapelige tidsskrifter. Derfor har internasjonal finanskapital lenge investert i monopoliserende oppkjøp av tidsskrifter og tidsskriftforlag. Mange av verdens viktigste vitenskapelige tidsskrifter utkommer nå hos noen få store forlag som har kjøpt opp andre forlag og andre forlags tidsskrifter. Selv er disse store forlagene i flere omganger kjøpt opp av større multinasjonale konserner.” (Gunnar Sivertsen i *Forskerforum* nr. 2 i 2009 s. 35)

“Men mange viktige tidsskrifter verden over har likevel holdt stand mot alle oppkjøp. De koster lite fordi forskere bestemmer abonnementsprisen. De utgis av forskerorganisasjoner og institusjoner som har beholdt eierskap og økonomisk kontroll, mens forlaget yter forlagstjenester i *kommisjon* etter avtalt honorar og derfor etterstreber faglighet mer enn profitt. Begge typer tidsskrifter trues nå av en rasende *Open Access*-bevegelse som mener at *the subscription model* er årsaken til alt ondt. I stedet skal forfatterbetaling og/eller egenarkivering av enkeltartikler gjøre tidsskrifter like tilgjengelige som gratis kollektivtransport. Men dette gir ikke bedre forskning og forskerkommunikasjon. Derimot blir det nå *profitt i begge ender* – både forfattere og abonnenter betaler – gjennom smart kommersialisering av *Open Access* hos de store forlagene. Nei, abonnement sikrer bedre enn noen annen modell konkurranse og kvalitet i alle ledd i forskerkommunikasjonen. Men vi har smertelig erfart at vitenskapelige tidsskrifter er såpass spesielle varer at de blir gjenstand for økonomisk spekulasjon hvis ikke forskersamfunnet beholder den økonomiske kontrollen.” (Gunnar Sivertsen i *Forskerforum* nr. 2 i 2009 s. 35)

Åpen tilgang til forskningslitteratur (“open access”) har i mange år blitt bekjempet av noen store, kommersielle tidsskriftforlag. Forlag som Elsevier og Wiley har krevd opptil flere tusen kroner per artikkel (*Forskerforum* nr. 7 i 2017 s. 39). Disse inntektene er truet av open access-tidsskrifter.

“Den nederlandske forlagsgiganten Elsevier, som utgir en rekke anerkjente vitenskapelige tidsskrift, ble nylig avslørt i å ha gitt ut seks falske “tidsskrift” i tidsrommet 2000 til 2005, skriver *The Scientist*. Publikasjonene ble laget slik at de liknet på medisinske vitenskapelige tidsskrift med eksterne fagfellellevurderinger, og

de ble sponset anonymt av farmasøytiske selskaper. Et av tidsskriftene, The Australasian journal of Bone and joint Medicine, bestod i virkeligheten av gjenbruk av vitenskapelige artikler og artikler med innhold som gikk i favør av farmasieselskapet Mercks produkter, som hadde sponset det hele. Nå skal Elsevier foreta en intern granskning av sine rutiner.” (*Forskerforum* nr. 6 i 2009 s. 19)

“Kanalregisteret er en liste over “godkjente” vitenskapelige tidsskrifter for norske forskere. Ved å publisere i et av de 26 000 tidsskriftene fra hele verden som står på denne listen, sanker forskerne publiseringspoeng, og dermed også ekstra penger, til institusjonen sin.” (*Morgenbladet* 9. – 15. november 2018 s. 9)

Behovet for å publisere mest mulig leder til strategier som “least publishable unit”, dvs. “hvor lite nytt man kan putte i et arbeid før det sendes til en journal” (*Morgenbladet* 25. november – 1. desember 2016 s. 20).

“John Bohannon, biolog og vitenjournalist, produserte en serie falske artikler, fulle av feil og etiske problemer. Disse sendte han til over 300 vitenskapelige tidsskrifter som oppgir å benytte fagfelleevaluering. Hele 157 av dem – over halvparten – aksepterte tulleartiklene. Bare 36 tidsskrifter ga relevante kommentarer fra fagfelleevaluering. Mange ville trykke artikkelen ukritisk, uten noen form for vurdering i det hele tatt. Bohannon sendte manuskriptene utelukkende til nye open access-tidsskrifter. Dette er tidsskrifter der artiklene legges ut fritt tilgjengelig uten abonnement, og inntektene kommer fra publiseringsavgifter betalt av forfatterne.” (*Morgenbladet* 17. – 23. januar 2014 s. 18-19)

“Det vitenskapelige publiseringssystemet er i krise [...] Derimot er det vel kjent at det er oppstått en myriade av søppeltidsskrifter, at en stor andel av verdens forskningsartikler er for ubetydelige til å bli sitert, og at en stor andel av resultatene ikke lar seg ikke reprodusere, selv i kvalitetstidsskrifter.” (biologi-professor Kristian Gundersen i *Morgenbladet* 4. – 10. desember 2015 s. 32)

“Røvertidsskrift: Et vitenskapelig tidsskrift som bryter med normene for god fagfelleevaluering og/eller publisering. På engelsk: predatory journal.” (*Morgenbladet* 9. – 15. november 2018 s. 11)

“Mellom 11 000 og 13 000 open access-tidsskrifter i verden regnes som tvilsomme, hvorav 8000 er aktive. Bak står 1051 forlagshus, de fleste i India, Kina og Midtøsten. Det er en formidabel økning fra 18 forlagshus i 2011, påpeker associate professor Jeffrey Beall på Universitetsbiblioteket ved Universitetet i Colorado, Denver i USA. Han står bak en omfattende svarteliste over disse tidsskriftene. Han kaller dem for *predatory journals* – røvertidsskrifter. Listen blir stadig utvidet. Vitenskapelige tidsskrifter er drevet etter to økonomiske modeller. De klassiske tidsskriftene tjener pengene på abonnementssalg. Det er ofte en rådyr affære. I fjor brukte UiO 73 millioner kroner på elektronisk tilgang, ifølge overbibliotekar Live Rasmussen på Universitetsbiblioteket. Den andre kategorien kalles open access,

som betyr åpen tilgang på norsk. UiO brukte tre millioner kroner på open access i fjor. Artiklene i disse tidsskriftene er fritt tilgjengelig for alle. Til gjengjeld må forskerne betale for å få artiklene sine på trykk. Uheldigvis bruker mange svindlere denne økonomiske modellen til å lage juksetidsskrifter og lure til seg penger fra intetanende forskere. [...] Et av de store problemene er at navnene og utseendet på juksetidsskriftene ligner mest mulig på høykvalitetstidsskriftene. Fagfellevurderingene er dessuten en illusjon. Amerikanske forskere har testet dette ved å sende inn jukseartikler. De blir akseptert på få uker, mot betaling selvfølgelig. [...] Impact-faktoren er en viktig ledetråd for hvilke tidsskrifter forskere ønsker å publisere i og forteller hvor ofte artiklene i tidsskriftet blir sitert i andre tidsskrifter. - Tidsskriftet viser tydelig en falsk impact factor (1.021). Dette er svært misvisende, fordi tidsskriftet ennå ikke har opparbeidet en slik verdi, påpeker Jeffrey Beall. [...] Det andre problemet er de som velger å publisere i tvilsomme tidsskrifter. Det skjer særlig i utviklingsland der publiseringspresset er stort. Da blir det å publisere i et tidsskrift som kaller seg internasjonalt, så viktig at man ikke er så nøye med å sjekke kvaliteten, forteller Nina Karlstrøm. I India er det vanlig at forskerne betaler av egen lomme for å få artiklene sine publisert.” (*Apollon* nr. 3 i 2016 s. 8-9)

Sissel Furuseth, Jahn Holljen Thon og Eirik Vassenden har redigert boka *Kritiske portretter: Litterære tidsskrifter etter 1880* (2011).

“Tidsskriftet Norsk misjonstidende hadde i 1870 sju tusen abonnenter, dette på et tidspunkt da Morgenbladet hadde to tusen og Aftenposten fem hundre!” (*Morgenbladet* 11. – 17. juli 2008 s. 31)

Moralske tidsskrift

Også kalt “moralsk ukeblad”.

De “moralske tidsskriftene” på 1700-tallet var en blanding av ukeaviser og tidsskrift (Faulstich 2002 s. 236). Innholdet inkluderte artikler om sedelighet, moral og god smak, leserbrev, dikt, fabler, sanger, epigram, dialoger, satire, fortellinger, litteraturkritikk og språklige kommentarer.

Det “moralske” er det sømmelige, oppbyggelige og belærende innholdet – altså innhold som skal forbedre leseren (Wilke 2000 s. 104). Dyder som flittighet, sparsommelighet, pliktbevissthet, trofasthet og hjelpsomhet ble holdt opp som idealer. Adelens forfengelighet, ødselhet osv. ble kritisert. Mennesket (borgeren) skulle være “naturlig”, dvs. følge fornuftens, sedvanens og religionens lover.

Britene Joseph Addison og Richard Steele ga ut de moralske tidsskriftene *The Tatler* (1709-11), *The Spectator* (1711-12, 1714) og *The Guardian* (1713). Disse ble imitert i mange land, f.eks. i Tyskland. Noen rettet seg direkte til kvinner (allerede i 1709 fantes det i England en *Female Tatler*, men den gikk raskt inn).

Addison og Steeles *The Spectator*, angivelig skrevet av den fiktive fortelleren Mr Spectator, ble første gang utgitt i mars 1711. “Selv om tidsskriftet utkom alle hverdager frem til 6. desember 1712, inneholdt det ikke nyheter. I stedet var det en anonym tilskuer som delte sine observasjoner og refleksjoner med leserne, etter hvert sammen med andre fiktive skikkelser. Disse tilskuerne dannet en Spectator Club, bestående av menn med ulik alder og yrkesbakgrunn. De etablerte en fiktiv, horisontal samtale, som leserne kunne føle seg delaktig i. Den sosiale rammen med mange ulike stemmer videreførte muntlige samtaleformer, slik man kan tenke seg at de forlørp rundt bordene på de nye kaffehusene i London. Hele byen, og snart hele Europa, slukte referater av kaffehussamtaler, fortellinger om høy og lav i samfunnet, diskusjoner om moter og moral over sin ettermiddagste. Formen var kreativ og humoristisk, som når en mynt forteller om sine observasjoner der den vandrer fra hånd til hånd i samfunnets mange lag og hemmelige rom.” (Johannes Waage Løvhaug, Aina Nøding m.fl. i *Morgenbladet* 25. februar – 3. mars 2011 s. 23)

Etter hvert ble *The Spectator* “også fylt av leser- og korrespondentbrev, fra både kvinner og menn som deltok i debatten, om hverdagslige og litterære så vel som politiske spørsmål. De fleste leserbrevene var fiktive, men de mange stemmene bidro til satiren, og også til å belyse temaer fra ulike perspektiver. De fiktive observatørene, iscenesettelsene og maskespillet, leken og sjangermangfoldet var noe som preget 1700-tallet, og i særdeleshet den flommen av tidsskrifter som fulgte i *The Spectators* kjølvann. Her fikk mange en mulighet til å beskrive, kommentere og diskutere hverdagsliv og moral, så vel som politikk og religion, bak skiftende masker og sjangrer. Temaene som tidsskriftene tok opp kunne deretter diskuteres over nymotens kaffe- og tekopper i private hjem og kaffebarer. Sammen med stadig flere nyhetsaviser, pamfletter og skillingsviser, bidro tidsskriftene til en medieoffentlighet i veldig ekspansjon og med økende deltagelse fra bredere samfunnsgrupper. Slik bidro også tidsskriftene til utviklingen av det fremvoksende borgerskapets selvbevissthet.” (Johannes Waage Løvhaug, Aina Nøding m.fl. i *Morgenbladet* 25. februar – 3. mars 2011 s. 23)

“Tidsskriftmediet omtales gjerne som et særmerke for 1700-tallets offentlighet, men det var et medium med røtter i 1600-tallet. På 1600-tallet etableres også noen av mediets former eller sjangre, så som lærde, populærvitenskapelige og underholdende tidsskrifter. Når 1700-tallet og opplysningstid knyttes til tidsskrifter, særlig de populære *spectator*-tidsskriftene, er det mye takket være Jürgen Habermas’ teori om fremveksten av den borgerlige offentlighet (1962). Addison og Steeles moralske tidsskrifter *The Spectator* og *The Tatler* fra begynnelsen av 1700-tallet, og deres utallige etterlignere, var med på å forme en debattkultur og en normativ selvforståelse for deler av samfunnet, som igjen kunne få politiske implikasjoner. Man har lett for å forbinde offentlighetsfremveksten med *spectator*-sjangeren, men opplysning handlet like mye om forskningsformidling, formidling av ny litteratur og ideer, om opparbeidelse og utbredelse av smaksbegrepet og

dermed en individuell, kritisk sans. På dette området var tidsskriftene helt sentrale, også i andre tidsskrifttyper enn *spectator*-bladene. Denne fremveksten av tidsskriftmediet, og dets ulike sjangre, ser vi også i Danmark fra begynnelsen av 1700-tallet, og i Norge fra 1760. Også her ble tidsskriftmediet en arena for å formidle nyvinninger innen kunst og vitenskap, diskutere temaer som oppdragelse og trykkefrihet, eller rett og slett en kilde til underholdning.” (Aina Nøding i <http://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/offentligheter/medier/prosa1-2012.pdf>; lesedato 27.09.12)

Litteraturforskerne Barner m.fl. skriver om tyske moralske tidsskrift på 1700-tallet at vanlige sjangrer var oppdiktet samtale, didaktisk “foredrag”, satire, drøm og fabel/allegori (1981 s. 67). Målgruppen var borgerskapet. Alle laster ble kritisert: gjerrighet, ødselhet, latskap, rastløshet, hykleri, adelens hang til forfengeligheit, nytelsessyke osv. Askese og selvdisciplin ble rost – dvs. “forutsetningene for borgerens samfunnsmessige og økonomiske klatring oppover” (Faulstich 2002 s. 238). Deres budskap var “dyd”, dvs. borgerlige dyder (Cavallo og Chartier 2001 s. 366). Tidsskriftets innhold avgrenset seg også fra “rå og udannede” lesere, som tjenestefolk, bønder og håndverkere. De moralske tidsskriftene hyllet den dannede borger. I tillegg til borgerskapets kvinner var prester, lærde, leger, utdannede handelsfolk, jurister og lærere blant leserne, med sine familier, slik at det dreier seg om et slags familietidsskrift (Faulstich 2002 s. 239).

Tyske titler på moralske tidsskrift på 1700-tallet var bl.a. *Eneboeren*; *Verdensborgeren*; *Den møysommelige kvinnelige observatør av menneskelige handlinger* (Barner m.fl. 1981 s. 67; sistnevnte het på tysk *Die mühsame Bemerkenn derer menschlichen Handlungen*); *Patrioten*; *Den gode mann* (*Der Biedermann*); *Menneskevennen*; *Den sosiale mann* (*Der Gesellige*); *Friånden* (*Der Freygeist*).

“Between 1720 and 1750 the main vehicles of this reading propaganda were the *Moralische Wochenschriften* (‘moral weeklies’) that appeared principally in the commercial towns of the Protestant north. In addition to Leipzig, Hamburg played the decisive role as the gateway for British Enlightenment thought. Following the model of the ‘moral weeklies’ such as the *Spectator*, *Tatler* and *Guardian*, these publications disseminated a specifically bourgeois ‘message of virtue’ and the cultural ideal of the Enlightenment, opposed to the *galant* life-style of the court. Using such programmatic titles as *Der Patriot*, *Der Weltbürger*, *Der Vernünftler*, *Der Biedermann*, *Der Menschenfreund*, *Der Freygeist*, *Der Gesellige* and *Die vernünftigen Tadlerinnen* and the reader-oriented strategies of the earlier edifying books, they now conveyed secular information from this world, in an effort to pass the time in an entertaining way. For both the well-to-do tradesman and the ambitious student, the well-mannered woman and the honest official, reading material that was both socially useful and at the same time promoted individual morality was no idle pleasure but actually a moral duty.” (Wittmann 1999 s. 292)

“This ‘useful’ form of reading not only considered the text as a moralizing allegory, as a guide to achieving the perfection of the individual, it later developed within the rising bourgeois public, thanks in particular to the institution of the reading society [...], into a form of reading oriented toward communication and reflection, with the aim of shaping the social identity of the bourgeoisie through reading.” (Wittmann 1999 s. 293)

De fleste forfattere i tidsskriftene skrev under psevdonym. Leserne var først og fremst fra det velstående borgerskapet, særlig offentlig ansatte, men også i noen grad handelsmenn og lavadelsfolk (Barner m.fl. s. 67). For disse gruppene fungerte tidsskriftene som et organ/middel til selvforståelse. Forfattere i de moralske tidsskriftene brukte ulike strategier for å skape nærhet til leserne, f.eks. ved direkte tiltale, ved at forfatteren fortalte om seg selv og gjennom “betroelser” (Barner m.fl. 1981 s. 67).

Det fantes moralske tidsskrift som rettet seg spesifikt til kvinner, og disse tok opp temaer som valg av riktig ektemake, om å skrive kjærlighetsbrev, om forbedring av kvinners utdannelse og lignende (Faulstich 2002 s. 239). Noen ga råd til kvinner som skulle bygge opp sitt eget privatbibliotek, dvs. ga litterære anbefalinger (Faulstich 2002 s. 241). I Tyskland ble blant andre disse moralske tidsskriftene utgitt for kvinner: *Den patriotiske kvinne* (første nummer i 1724), *Den kvinnelige tilskuer* (1747), *Therese og Eleonore* (1767), *Piken* (1774), *Iris* (1774), *Magasin for fruentimmer* (1777), *Dame-journal til beste for oppdragelse av fattige piker* (1784), *Amaliens hvilestunder* (1790). Disse tidsskriftene fikk stor betydning for kvinners selvbylde og ønske om emansipasjon på forskjellige områder (Faulstich 2002 s. 241). Tidsskriftene forsøkte å normere alle sider ved tilværelsen (Eivind Tjønneland i *Morgenbladet* 26. september – 2. oktober 2008 s. 21).

To andre eksempler på kvinnetidsskrift fra siste halvdel av 1700-tallet er Ernestine Hofmanns *For Hamburgs døtre* (redaktøren brukte et mannlig psevdonym) og Charlotte Henriette von Hezels *Ukeblad for det vakre kjønn* (“Wochenblatt” er første ord i tittelen) (Faulstich 2002 s. 244). Det moralske/sedelige ble nært knyttet til både det fornuftige og det skjønne i disse tidsskriftene (Barner m.fl. 1981 s. 67).

Essay fra de britiske moralske tidsskriftene (f.eks. *The Spectator* og *The Tatler*) forekommer ikke sjelden i norske aviser på 1700-tallet (ifølge en doktorgrads-avhandling av Aina Nøding; her gjengitt etter *Morgenbladet* 14. – 20. september 2007 s. 37). Dessuten ble *The Spectator* også i Danmark-Norge “modell for en lang rekke tidsskrifter fra og med 1740-tallet, som for eksempel Den danske Spectator, La Spectatrice Danoise eller Den patriotiske Tilskuer. Dette var København-tidsskrifter. Men både Norges første avis, Norske Intelligenssedler (fra 1763), og tidsskrifter som Tobacks-Discourserne og Provinzial-Blade i Bergen bærer preg av å ville imitere den engelske modellen.” (Johannes Waage Løvhaug, Aina Nøding m.fl. i *Morgenbladet* 25. februar – 3. mars 2011 s. 23)

På 1800-tallet fungerte noen aviser på samme måte som de moralske tidsskriftene. I det amerikanske *Freedom's Journal* – med afroamerikanere som primær målgruppe – var det blant artiklene tekster som “might serve as a manual to self-improvement and the standards of good character and “respectable” behavior. Titles such as “Formation of Character,” “Duty of Wives,” “Duties of Children,” “Accurate Judgment,” and “Economy” suggest that the editors of the newspaper believed they should seek to strengthen the moral condition of the individual, the race, and the nation.” (Towheed, Crone og Halsey 2011 s. 317)

E-tidsskrift

Elektroniske tidsskrift som lages for å distribueres digitalt, f.eks. via e-post eller på Verdensveven. Slike publikasjoner kan inneholde lyd og film. I noen tilfeller eksisterer tidsskriftet også i papirformat.

Det digitale tidsskriftet *British Medical Journal* har inkludert et digitalt diskusjonsforum, der artiklene kan diskuteres (Ollendorff 1999 s. 19).

Eierne og redaktørene av e-tidsskrift må hankses med utfordringer knyttet til artiklenes digitale varighet. URLer bør være permanente og tilgjengelige i lang tid; en slik stabilitet er et kvalitetskjennetegn ved et e-tidsskrift (Keller 2001 s. 57).

Rett etter tusenårsskiftet brukte den tyske forskeren Alice Keller betegnelsen “digital dobbeltgjenger” om tidsskrift som fantes både analogt og digitalt, og med samme innhold (Keller 2001 s. 51).

Forskning viser at forfattere av tidsskriftartikler er svært interessert i å få tilbakemelding på sine artikler og diskutere innholdet (Keller 2001 s. 59). Dette er enklere å få til med et e-tidsskrift enn i et papirbundet tidsskrift.

Keller har denne oversikten over fordeler med e-tidsskrift: Tilgjengelig uavhengig av tid og sted; raskere og enklere tilgang enn med papirtidsskrift; gode søkemuligheter; reduserer plassbehovet i bibliotek; mulighet for å bearbeide tekstene i ettertid; integrering av linker etter hypertekstprinsippet; forkorting av publiseringstiden (Keller 2001 s. 69 og 72). Et tidsskrift kan ved omlegging fra papir til fullstendig digital utgivelse redusere produksjonsomkostningene med 20-30 % hevdet Keller i 2001 (s. 113). En av ulempene er at ny teknologi, forbedrede versjoner av programvare og lignende krever såkalt “migrasjon”, dvs. overføring/konfigurasjon fra én teknologi til en annen (s. 99). Prinsippet blir: Bare det som forandrer seg, blir bevart (s. 102).

Det første e-tidsskriftet skal ha vært *New Hoizons in Adult Education*, som startet i 1987. Brukeren kunne be om å få tilsendt på e-post artikler fra ei liste. Tidsskriftet eksisterte på denne måten til 1996 (Zimmer 2000 s. 84). Det første vitenskapelige tidsskriftet på Verdensveven skal ha vært *Postmodern Culture* fra 1993.

På 1990-tallet startet det tyske Springer-Verlag e-tidsskriftet *Journal of Molecular Modeling*. De beste forskerne sendte imidlertid sine artikler heller til papirtidsskrifter, helt til forlaget bestemte at samtlige artikler fra årets e-tidsskriftutgaver skulle samles til en bok på slutten av hvert år (Zimmer 2000 s. 82).

“Big Deals var ett helt nytt, revolutionerende sätt att sälja elektroniska tidskrifter på och som skapades av Elsevier i slutet av 1990-talet. Tidigare hade bibliotekens förvärexperter ägnat sig åt att välja ut dom tidskrifter som var mest angelägna för den egna institutionen. [...] Nu fick man i princip bara ett val, hela paketet eller inget. [...] Biblioteken kunde nu inte längre styra innehållet i sitt förvärv utan fick acceptera storförlagens erbjudande och priser. Biblioteket tappade nu även kontroll över sin egen budget. Möjligheterna till fjärrlån mellan biblioteken minskade drastiskt. Biblioteken blev solitärer bundna av kontrakt. Bibliotekens självständighet inskränktes. Biblioteken översköldes av tusentals tidskrifter som inte tidigare funnits i samlingarna och som inte behövdes och inte heller användes. [...] Från att tidigare varit bundna av bibliotekets användare blev man nu beroende av monopolliknande globala tidskriftsförlag vars enda mål är vinstmaximering. Tusentals unika papperstidskrifter avbeställdes, tusentals böcker köptes inte in eftersom dom ständigt stigande kostnaderna för Big Deals måste betalas. Biblioteken kom att alltmer likna varandra. Samma paket fanns på tusentals forskningsbibliotek. Stora som små. Bibliotek som tidigare bara haft en handfull Elsevier-tidskrifter fick nu tillgång till tusentals till en extremt låg kostnad pga av dom betalningsmodeller som konsortierna tagit fram. [...] På lång sikt är open access det enda sättet att frigöra kultur och kunskap från marknadens grepp.” (Jan Szczepanski på e-postlista biblioteknorge@nb.no 03.05.10)

“Etter annen verdenskrig har noen få store forlag, som Springer og Elsevier, tatt kontroll over sentrale deler av tidsskriftmarkedet. De har utnyttet sin posisjon til å øke prisene, spesielt for bibliotek, til meningsløse høyder. Eierne har hentet ut svære overskudd i tiår etter tiår. Fagbibliotekene og deres eiere har finansiert den store forlagsfesten. Nå har motstøtet begynt. Enkel og billig datateknologi gjør det mulig å bryte forlagenes monopoler. Tidligere i år vedtok Norges forskningsråd at vitenskapelige tidsskriftsartikler som bygger på FoU-prosjekter finansiert av Rådet, skulle lagres i åpne arkiv. Holdningen til Open Access er positiv også i det øvrige norske fagmiljøet” (Tord Høivik i *Bibliotekforum* nr. 8 i 2009 s. 26).

“Frå 2017 må nasjonale fagtidsskrift som får produksjonsstøtte frå Forskningsrådet, vere opne tilgjengelege. Ikkje alle har gode løysingar for å dekke inn bortfallet av abonnementsinntekter. - Eg forstår det slik at tidsskrifta kan gå over til å krevje forfattaravgift for artiklane, som kan dekkast av publiseringsfonda ved institusjonane. Men vårt tidsskrift har mange forfattarar som ikkje er tilsette ved ein institusjon med publiseringsfond. Dei kan vere tilsette ved museum eller uavhengige forskarar. Må dei stable på beina 10 000 kroner for å få publisert ein

artikkel? spør professor og redaktør for tidsskriftet Nordisk museologi, Brita Brenna. [...] - Vi vil gjerne tilby open tilgang om vi får det til, for vi vil jo at artiklane våre skal bli lesne. Det spesielle med Norden er at vi har fleire humanistiske vitenskaplege tidsskrift som også blir lesne av det allmenne publikumet, og det har stor verdi for debatten, seier ho. [...] Eit anna problem med forfattarbetaling er at det blir vanskeleg å finansiere den delen av tidsskriftet som ikkje er fagfelleverdert, som bokmeldingar og debattinnlegg. Institusjonane vil neppe betale for det, trur Brenna.” (*Forskerforum* nr. 5 i 2016 s. 10-11)

Det fagfelleverderte nett-tidsskriftet *Vectors* “publiserer kun multimediale bidrag som ikke ville fungert på papir. Alle bidrag er samarbeid mellom en akademiker og en programmerer/designer, noe som resulterer i delikate, intrikate og informative grensesnitt.” (*Klassekampens* bokmagasin 20. desember 2014 s. 2)

Pay-per-use-systemer kan føre til at tidsskrift ikke (bare) publiserer artikler etter vitenskapelige kriterier, men lar seg styre av økonomiske hensyn (Keller 2001 s. 131).

Alle artiklene og litteraturlista til hele leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>